

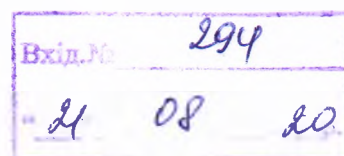
До спеціалізованої вченої ради ДФ 36.053.001
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
82100, м. Дрогобич, вул. І.Франка, 24

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук,
професора, професора кафедри педагогіки початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Білавич Галини Василівни на дисертаційне дослідження
Черепані Марії Тарасівни «Соціально-педагогічні основи становлення
та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини
XX століття», подане на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта /
Педагогіка

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Актуальність дослідження проблеми становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини XX сторіччя не викликає сумнівів і визначається об'єктивною потребою реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, які потребують державної допомоги й підтримки. Сьогодні в українському суспільстві формується нове бачення стосовно організації виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Україна, ратифікуючи низку міжнародних документів, з-поміж яких Конвенція ООН про права дитини (1989), Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994), робить рішучі кроки щодо поширення суспільних форм виховання, які є гуманною альтернативою до перебування дітей у закладах інтернатного типу, серед яких прийомні сім'ї, будинки сімейного типу тощо. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 256-р від 09 серпня 2017 р. «Про національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 рр.» та План заходів з реалізації її I етапу спрямовані на зміну системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі. Тому дисертаційне дослідження Черепані М. Т., що актуалізує історико-педагогічний досвід становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини XX сторіччя, є своєчасним та актуальним.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертанткою на основі цілісного ретроспективного аналізу не тільки обґрунтовано соціально-педагогічні засади процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті в першій половині ХХ сторіччя; розкрито стан наукової розробки ретроспективи інтернатних закладів Закарпаття досліджуваного періоду, її історіографію та джерельну базу; визначено особливості організації, підпорядкування та управління, кадрового забезпечення та змісту діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття, систематизовано основні тенденції в їх розвитку, а й актуалізовано конструктивний історико-педагогічний досвід діяльності закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ сторіччя за умов реформування сучасної інтернатної освіти в Україні.

3. Нові факти, одержані здобувачкою

Дисертаційна робота Черепані М. Т. є комплексним історико-педагогічним дослідженням, у якому на основі системного ретроспективного аналізу *досліджено* соціально-педагогічні засади становлення та розвитку закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини ХХ сторіччя в системі трансформаційних змін, які відбувалися в контексті державно-територіального перепідпорядкування закарпатських земель (перебування у складі Австро-Угорської імперії, Чехословацької республіки, Угорщини); *схарактеризовано* соціальні й педагогічні умови, які впливали на процес становлення та розвитку закладів інтернатного типу; *обґрунтовано* періодизацію процесу становлення та розвитку інтернатних закладів Закарпаття першої половини ХХ століття; *з'ясовано* вплив на становлення та розвиток інтернатної освіти законодавства європейських країн (Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини), до складу яких територіально (за хронологією) належали сучасні закарпатські землі; *визначено* особливості організації, підпорядкування та управління, кадрового забезпечення та змісту діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття досліджуваного періоду та систематизовано основні тенденції в їх розвитку відповідно до розробленої періодизації.

Науковою цінністю є введення до наукового обігу маловідомих архівних джерел та нормативно-правових документів («Посадові обов'язки працівників інтернату при державній гімназії в м. Ужгороді», «Розпорядження Міністерства шкільництва та народної освіти про призначення інструкторів у школи для глухонімих»; статистичні дані: «Списки вихованців інтернатів» (без дати), «Списки школоповинних дітей (глухонімих, сліпих, з фізичними вадами, розумововідсталіх)», «Статут вчительської спілки глухонімих» та десятки інших), які значно збагачують джерельну базу вітчизняної історико-педагогічної науки.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту дисертації та публікацій Черепані Марії Тарасівни є підставою для висновку про наукову обґрунтованість і достовірність викладених авторкою результатів.

Грунтовне вивчення джерельної бази (373 найменування, у т. ч. 171 архівна справа, 17 джерел іноземною мовою), її ґрунтовний аналіз, використання низки теоретичних та емпіричних методів уможливили, окрім іншого, висвітлити соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті відповідно до розробленої періодизації та з урахуванням змін державно-територіального підпорядкування регіону. Здобувачка виокремила конструктивний історико-педагогічний досвід діяльності закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ сторіччя за умов реформування сучасної інтернатної освіти в Україні, зокрема наголосила на оптимізації мережі закладів інтернатного типу; створенні умов для альтернативних форм суспільного виховання дітей-сиріт та дітей без батьківської опіки; удосконаленні змісту підготовки вчителів у контексті впровадження інклюзивної освіти через вивчення навчальних дисциплін, які б знайомили з методикою навчання та виховання дітей, що потребують інклюзивної освіти; розширенні співпраці закладів інтернатного типу із місцевими громадами задля подальшої інтеграції вихованців у суспільне життя; тощо.

Дисертаційне дослідження виконано на високому науковому рівні. Здобувачка досконало володіє предметом дослідження. Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами, відображає зміст дисертації та висвітлює істотні її аспекти та основні положення.

На окрему увагу заслуговує творчий здобуток Черепані М. Т.: основні теоретичні положення й висновки дисертації відображено у 26 одноосібних публікаціях. Рівень апробації результатів дослідження є теж доволі представницьким і підтверджується участю дисертантки у 13 різного рівня науково-практичних конференціях.

5. Значення для науки і практики одержаних авторкою результатів

Наукові здобутки Черепані М.Т. становлять теоретичну і методичну базу для подальших досліджень проблем історії педагогіки, загальної педагогіки, соціальної педагогіки, спеціальної педагогіки тощо. Матеріали дисертації впроваджено в освітній процес Мукачівського державного університету (довідка № 2501 від 16.12.2019 р.); ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка № 133/01-14 від 17.01.2020 р.), Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 11-09/603 від 11.12.2019 р.), Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка № 41 від 31.01.2020 р.), Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 80/01 від 17.01.2019 р.).

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Виокремлені здобувачкою конструктивні ідеї з досвіду діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини ХХ сторіччя відкривають нові можливості у сфері викладання не тільки історії педагогіки, загальної педагогіки, а й соціальної педагогіки, спеціальної педагогіки, у системі педагогічної освіти, у практиці післядипломної педагогічної освіти; результати дослідження є чудовим матеріалом для підготовки педагогів до роботи в закладах інтернатного типу, а також у сфері реформування системи закладів інтернатної освіти. Велику практичну цінність має розроблений та впроваджений у навчальний процес низки ЗВО навчально-методичний посібник «Початкова школа Закарпаття: методичні вказівки до вивчення теми «Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті».

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, значною мірою забезпечуються логічною структурою роботи. Дисертація є завершеним самостійним дослідженням, складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Логічну структурованість роботи забезпечують висновки та узагальнення, а також унаочнюють 17 таблиць і 3 рисунки, 19 додатків.

У першому розділі «Інтернатні заклади Закарпаття в історії їх розвитку як наукова проблема» Черепаня М.Т., відповідно до тенденцій наукових досліджень у сфері вивчення проблеми становлення та розвитку закладів інтернатного типу, здійснила глибокий і всебічний аналіз наукових досліджень у розрізі монографій, дисертаційних досліджень, наукових публікацій і навчально-методичних видань у межах трьох напрямів: висвітлення проблеми становлення та розвитку закладів інтернатного типу в історичній ретроспективі; організація освітнього процесу в закладах інтернатного типу; дослідження генези становлення закладів інтернатного типу в Закарпатті. Тут погоджуємося зі слушним висновком дослідниці про те, що наукових розробок, які безпосередньо стосуються становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті, украй недостатньо.

Авторка актуалізувала та проаналізувала значний масив архівних джерел: до прикладу, австро-угорський період представлений документами 4 фондів,

16 справ; чехословацький період – 8 фондів, 127 справ; угорський період – 5 фондів, 27 справ, радянський – 1 опис, 1 справа; збірники законів та розпоряджень з урахуванням хронологічно визначеного періоду, зокрема й угорськомовних; періодичних видань («Урядовый вѣстникъ школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси» (1920 – 1934) та «Учитель» (1920 – 1936) та ін.); енциклопедичних, довідникових та довідниково-статистичних видань тощо, що уможливило системно й ґрунтовно дослідити процес становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ сторіччя, обґрунтувати соціально-педагогічні засади, виокремити тенденції їх розвитку на різних історичних етапах. Здобувачка окреслила поняттєво-категорійний апарат дослідження, ключовими поняттями якого є: заклади інтернатного типу, типи інтернатних закладів, соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку.

Особливо цінним для педагогічної науки є другий розділ «Соціально-педагогічні особливості закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття», у якому не тільки проаналізовано нормативно-правове врегулювання процесу становлення державних закладів інтернатного типу Закарпаття (1901 – 1919 рр.), окреслено тенденції розвитку закладів інтернатного типу в Підкарпатській Русі (1919 – 1938 рр.), висвітлено особливості діяльності інтернатних закладів Закарпаття періоду Другої світової війни (1939 – 1944 рр.), а й означено перспективи застосування ретродосвіду діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття за сучасних умов.

Черепаня М. Т. наголосила на вагомому досвіді Австро-Угорської імперії щодо освіти та виховання дітей-сиріт, а також дітей ромів, адже ще наприкінці ХVIII ст. були видані закони, які зобов'язали ромів припинити кочовий спосіб життя, підкреслила, що виховання дітей у притулках здійснювалося винятково на основі сімейних цінностей, понад те, для Австро-Угорської монархії перебування дитини в дитячому притулку розглядалося скоріше як виняток, аніж правило. Відтак заклади інтернатного типу (мережа державних дитячих притулків, державних дитячих поселень та інших форм суспільного виховання дітей-сиріт та дітей, які у зв'язку з особливостями фізичного та розумового розвитку, потребували особливих умов розвитку та виховання) створювалися за тісної співпраці держави, територіальних громад, благодійних фондів та організацій, тобто широкого кола громадськості, завдяки розвитку різних форм благодійництва. Тому цей актуалізований досвід є особливо на часі за сучасних умов реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, які потребують державної допомоги й підтримки.

Погоджуємося з твердженням дисертантки про те, що найбільш плідним на ниві соціального захисту дітей-сиріт, удосконалення системи

освітньо-виховної роботи в закладах інтернатного типу була доба перебування Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини, чому слугувало створення адміністративних підрозділів рефератів, які координували діяльність з питань освіти та шкільництва, соціальної опіки, нормативно-правова база, яка визначала вимоги до діяльності інтернатних закладів, їх організацію та управління, здійснення державного контролю над їх діяльністю. За цього періоду створено мережу різноманітних закладів інтернатного: дитячі будинки/колонії, спеціальні школи (для дітей з вадами психічного та фізичного розвитку, школи для сліпих, для глухих) та допоміжні школи для дітей, які відставали в розвитку, інтернати при освітніх закладах, шкільні інтернати; створено першу державну початкову школу для дітей-ромів тощо. Здобувачка наголосила на активній участі громадських організацій Підкарпатської Русі, Августина Волошина, благодійників, які спричинилися до розвитку закладів інтернатного типу за міжвоєнного двадцятиріччя XX століття. Як засвідчив ґрунтовний авторський аналіз, цьому сприяла і масштабна організація роботи з підвищення педагогічної кваліфікації вчителів та вихователів, які працюють у закладах інтернатного типу, окрім курсової підготовки, успішною була діяльність педагогічних гуртків, у тому числі й для педагогів спеціальних шкіл, надання методичної допомоги вчителям-вихователям, а також прийомним батькам тощо. Важливим результатом аналітичної роботи дисертантки є те, що вона глибоко проаналізувала, окрім курсів підвищення професійної кваліфікації, стажування у найкращих закладах інтернатного типу на території тогочасної Угорщини і Чехії, висвітлення досвіду роботи закладів інтернатного типу Закарпаття на сторінках педагогічних журналів, участь закарпатських педагогів-вихователів закладів інтернатного типу у наукових конференціях та з'їздах, зокрема і міжнародних, з різних питань організації педагогічного процесу в інтернатних закладах.

Науково вартісними є окреслені авторкою основні напрями роботи, які сприятимуть удосконаленню сучасної системи освіти в Україні.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, необхідно назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Хронологічні межі дослідження потребують обґрунтування та пояснення. Уважаємо, що нижню межу доречно співвіднести з кінцем XIX ст., позаяк саме в останній чверті XIX сторіччя простежуємо активізацію діяльності Австро-Угорської держави щодо подолання дитячої смертності, налагодження соціальної опіки дітей-сиріт, бездоглядних дітей, ухвалення перших законів, які регламентували соціальну опіку дітей (1896 р.; 1998 р. та ін.), асигнування

державних коштів у соціальну сферу, громадські ініціативи на захист дитинства (Мор Соларді (Szalárdy Mór), Державне товариство Білого Хреста, Перша державна асоціація дитячих притулків у м. Будапешті тощо). Верхня межа дослідження, яка окреслена 1944 роком, на нашу думку, обґрунтована недостатньо переконливо.

2. Робота тільки виграла б, якби дисертантка ширше розкрила педагогічні умови, зокрема зміст освіти та виховання в закладах інтернатного типу, які впливали на процес становлення та розвитку цих закладів на Закарпатті за досліджуваного періоду.

3. Можна загалом погодитися з авторською періодизацією процесу становлення та розвитку інтернатних закладів Закарпаття першої половини ХХ сторіччя, проте дисертантці слід було більше увиразнити критерії структурування періодів, а також, на нашу думку, коректніше сформулювати назву III етапу (1939 – 1944 рр.), він звучить «згортання педагогічної практики інтернатної освіти, поширення впливу на розвиток релігійних та громадських організацій».

4. Дисертантці вартувало в другому розділі ширше розкрити громадські ініціативи, роль Української греко-католицької церкви, таких структур, як Земельна опіка над молоддю з її дванадцятьма районними філіями, благодійними фондами та організаціями, Чехословацький Червоний Хрест, Масарикова Ліга проти туберкульозу, Союз чехословацьких скаутів та ін., щодо соціально-педагогічної опіки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківської опіки. Однак це може стати предметом її подальших наукових пошуків.

5. З огляду на те, що в контексті авторського дослідження актуальним є поняття «сирітство», а за досліджуваного періоду термін «дитина-сирота» застосовувався щодо дітей, у яких померли батьки, а також стосовно дітей, яких при народженні покинули батьки (про це йдеться в актуалізованих тогочасних нормативних документах (Закон VIII «Про державні дитячі притулки» (1901), Закон 256 «Про захист дітей-сиріт та дітей, народжених поза шлюбом» (1921) та ін.), не зовсім доречним у вимірі розгляду соціально-педагогічної опіки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківської опіки, дітей з особливими потребами виглядає аналіз діяльності інтернатів, які створювалися зазвичай при горожанських школах, гімназіях, фахових школах для перебування в них дітей із незаможних сімей, позаяк вони (бурси/заклади на кшталт сучасних гуртожитків) насамперед забезпечували помешканням зазвичай здорових дітей, які були з повноцінних сімей.

6. Зміст дисертації ще більше збагатився, якби її авторка ширше висвітлила такий аспект освітньо-педагогічної роботи в закладах інтернатного типу, як підготовленість дітей до самостійного дорослого життя.

7. Доречно було б подати повний перелік закладів інтернатного типу, що діяли на Закарпатті за досліджуваного періоду, у зведеній таблиці, де відобразити тип закладу, час діяльності, кількість дітей тощо, чи увиразнити їх у вигляді графічного матеріалу (на кшталт рис. 1.3.1 «Типи сучасних інтернатних закладів»), а також увиразнити структуру Мукачівського державного дитячого притулку у вигляді рисунка чи таблиці.

Проте висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Результати, наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно викладено у 26 одноосібних публікаціях, із них: 15 статей у фахових виданнях України, 1 – в іноземному науковому періодичному виданні, 9 – у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій, 1 навчально-методичний посібник.

10. Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Черепані Марії Тарасівни «Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття» є завершеним, самостійним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки й практики. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її авторка Черепаня Марія Тарасівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

[Handwritten signature]

Г. В. Білавич

